

Nem, Uraim, én nem mondok le egyik szabadságról sem, amelyről beszéltem: azt kell megtanulnunk, mint az imént rámutattam, hogy miképpen ötvözzük őket. Ahogy a középkori államok híres történetírója mondja, az intézményeknek be kell teljesíteniük az emberi nem sorsát, s az intézmények annál eredményesebben érik el céljukat, minél több polgárt emelnek a legmagasabb erkölcsi méltóságra.

Nem teljes a törvényhozó munkája, ha csak annyit tett, hogy nyugalmat adott a népnek. Bőségesen marad tennivalója akkor is, midőn elégedett a nép. Az intézményeknek be kell tetőzniük a polgárok erkölcsi nevelését. Tiszteletben tartva egyéni jogait, őrködve függetlenségükön, miben sem zavarva tevékenységüket, az intézményeknek mégis befolyásolniuk kell a közügyeket: ösztönözniük kell a polgárokat, hogy döntéseikkel és szavazatukkal vegyenek részt a hatalom gyakorlásában, biztosítaniuk kell számukra az ellenőrzés és felügyelet jogát, mely véleményük hangoztatása által érvényesül, s minekutána ezekkel a gyakorlatokkal alkalmassá tették őket e magasztos feladatokra, egyszerre kell felkelteniük bennük a vágyat és megadniuk a lehetőséget arra, hogy be is tudják teljesíteni.

Isaac Bashevis Singer

A SZAKÁLL

Méhes Károly fordítása

Elképzelhetetlen volt, hogy egy zsidó író meggazdagodjék, és öregkorára jólétben éljen. Bendit Pupkóval, egy kis beteg, himlőhelyes, fél szemére vak, egyik lábára béna emberrel mégis megtörtént.

Miközben testü nyavalyáival bajlódott, és a befejezetlen szindarabokkal, senki által nem olvasott versekkel meg a regényekkel, melyeknek nem akadt kiadójuk, rokona tanácsát követve ezer dollár értékben gyanús részvényeket vásárolt, darabját két dollárért. A tőkét elsősorban bőkezű támogatóktól és jótékonyági egyesületektől kapta. A részvények néhány hónap alatt eredeti értékük százszorosára ugrottak.

Később ugyanennek a rokonnak a tanácsára megvásárolt néhány dűledező épületet a New York-i Harmadik Sugárúton. Egy építési társaságnak kellett ez a terület, és elképesztő összeget fizettek neki érte.

Kedvenc kávéházunkból senkinek sem sikerült megtudnia a titokzatos tanácsadó kiletét, de azt tudtuk, hogy Bendit Pupko napról napra gazdagabb. Ő maga is elismerte, hogy nem jár messze az első milliójától. Ennek ellenére ugyanabban a kopott ruhában járt, mint addig. Ott ült az asztalunknál, cigarettázott, köhögött, rizspudingot evett és panaszkodott:

- Mire megyek a pénzemmel? Semmire.
- Add nekem! – mondta Pelta Mannes, a meseíró.
- Mit kezdenél vele? Fizetek neked egy süteményt meg egy kávét.

Bendit Pupko az a fajta ösztönös író volt, aki sose tanulja meg, hogy kell egy rendes mondatot megszerkeszteni, fogalma sem volt a nyelvtanról, de azért nem volt tehetőségtelen. Bele-belenéztem megjelenő munkáiba. Nem volt bennük semmiféle rendszer, de minden oldalon találtam néhány meglepő sort.

Félőriült emberekről, beteges zsigoriakról írt, régi vidéki civódásokról, amik olyan régóta folytak, hogy senki se tudta, hogyan és egyáltalán miért kezdődtek; bonyolult szerelmi históriákról, melyek lengyel falvakban eredtek, de folytatódtak a New York-i East Side bérlakásaiban, sőt később Miami Beach öregek lakta szállodáiban is. Egy-egy bekezdés oldalakat is kitett. Önmagát beleszótta hősei párbeszédének középebe.

Amerikában Pupko Freudról tanult az első időkben, és jellemeit a freudi elméletekhez igazodva igyekezett bemutatni. Szerkesztőre lett volna szüksége, de soha nem engedte senkinek, hogy akár a központozásba belejavítson.

Régen, mikor egy kis irodalmi folyóiratot szerkesztettem, hozott egy elbeszélést, amely így kezdődött: „Felhős nap volt, az ég hűsége.” Mikor megkérdeztem tőle, hogy érti azt, hogy hűsége, jóságos szemét haraggal és bizalmatlanul emelte rám, és ezt ordította:

– Ne dühíts ilyen filozofiasággal. Vagy lehozod, vagy elmész a pokolba!

Fölragadta a kéziratát, és elrohant.

Negyven éve élt Amerikában, ezalatt alig néhány szót tanult meg angolul. A zsidó lapokon kívül semmit sem olvasott. A pszichológiát „psic-hológiának” ejtette. Valaki azt mondta, hogy Pupko hibáiból egy szótárt lehetne összeállítani. Néha viszont úgy beszélt, mint egy bölcs. Valahol Brownsville-ben élt, gyereke nem volt.

Valaki mesélte, hogy Pupko felesége dús szakállt visel, ami valaha fekete volt, de az idők folyamán megőszült. Pupko a feleségét soha nem vitte el magával sehova. Senki se tudta, hogy a nő mért nem borotválja le a szakállát.

Társaságomban már rég megtanultam, hogy semmire se keressek magyarázatot. A zsidó színház egyik csípős nyelvéről híres komikusa egyszerre vallásossá lett, pajeszt növesztett, majd Jeruzsálem Mea Shearim negyedében telepedett le, ahol a leghitbuzgóbb zsidók éltek. Egy ortodox rabbi elvált a feleségétől, odahagyta a zsinagógáját, és átpártolt a kommunistákhoz. Két hébertanár nő elhagyta a férjét, és összeköltöztek mint leszbikus szeretők. Még Pupko megtollasodása sem lepett meg bennünket túlságosan, de azért nem ment ki a fejünkből. Mindennap bejött, és elmesélte legújabb pénzügyi tranzakcióit. Tanácsokat adott, miként fektessük be megtakarított pénzcséknket.

Egy nap azzal dicsekedett, hogy Gabriel Weitz, a kritikus könyvet ír róla. Ezt már nem hittük el. Weitz minden egyes alkalommal fanyalogva írt Pupko műveiről. Tudatlannak, zügfilozófusnak, sőt szélhámosnak titulálta.

Mindannyian azt kérdeztük: hogyan lehetséges ez? Bendit Pupko csak pislogott a rossz szemével, és ravaszul mosolygott:

– Jól forog a kerék, ha jól megkenik. – Majd a Talmudból idézett egy mondást: – „A pénz megtisztítja a rosszat.”

Pupko nem kertelt:

– Minden szórszálhasogató irodalmár megvásárolható egy garasért. – Ő, Pupko, üzletet ajánlott Gabriel Weitznek: „Mennyibe jönne, öregem?” És a kritikus megnevezett egy összeget – ötezer dollárt.

Megdöbrentünk. Gabriel Weitz jónevű írónak számított. Úgy véltük, Bendit Pupko csak a bolondját járhatja velünk. De megjelent a lap, és benne volt Gabriel Weitznek

egy hosszabb munka részeként beharangozott Pupko-tanulmánya. Gabriel Weitz úgy írt Pupkóról, mint élő klasszikusról. Zseniként emlegette. Ékes hangon szólt Pupkónak a zsidó irodalomban betöltött fontos szerepéről. Bendit Pupko nem hazudott: Gabriel Weitz eladta magát ötezer dollárért.

Pupkóhoz fordultam:

– Mire jó ilyesmiért pénzt adni? Mit ér az így szerzett hírnév?

– Mindent meg kell fizetni – felelte Pupko. – Ha feleséged van, gondoskodnod kell róla. Ha nem teszed, beperel. Ha szeretőt tartasz, étterembe kell vinned, fizetni a szóbaért, elhalmozni ajándékokkal. Saját fiad is az ellenséged lenne, ha többé nem támogatnád. Előbb-utóbb mindenki benyújtja a számlát. Ha pedig így van, mért pont a hírnévvel tennénk kivételt? Egyszer majd – mondta aztán – te is méltatni fogsz engem.

Megborzongtam erre a kijelentésre, és így válaszoltam:

– Igen nagyra tartalak, de nincs a világon annyi pénz, amennyiért hajlandó lennék rólad írni.

Pupko fölnevetett, aztán hirtelen elkomolyodott:

– Még tízezer dollárért sem?

– Még tízmillióért sem.

– Bendit – szólalt meg valaki az asztalnál ülők közül –, minek annyit ráigérni?

Előbb-utóbb úgyis ír majd rólad.

– Meglehet – mondtam. – De mára befejeztem.

Pupko bólintott:

– Ezt még százszor is megfontolod, ha rájössz, hogy egy engem méltányló írásból életed hátralevő részében kényelemben élhetnél, többé nem kellene vacak cikkekcskével kulizni, lakhatnál valahol Kaliforniában. Mért lenne olyan nagy bűn azt állítani, hogy Bendit Pupko tehetséges író?

– Nem bűn az, és nem is vagy tehetségtelen. De most, hogy megvesztegeted a kritikusokat, a világ minden kincséért se írnék rólad.

– És ha fegyvert szegeznének a halántékhodhoz? Beadnád a derekadat?

– Be. Annyit nem ér, hogy meghaljak miatta – feleltem kávéházi csevegő stílusban.

– Hát, edd csak meg a rizspudingodat. Nem kínálok én neked tízezer dollárt többé.

Olcsóbban is megteszed majd. – És fölnevetett, kivillantva fogait, melyek görbék és feketék voltak, mint a rozsdás szögek.

Egy év telt el, talán valamivel több, de lehet, hogy még annyi sem. Egy nap betértem a kávéházba, és leültem a szokott asztalunkhoz. Egy ideig arról a versről beszélgettünk, amit egy barátunk kozolt az egyik lapban. Volt, aki azt mondta, hogy zseniális alkotás, mások úgy vélték, hogy csupa üres frázis az egész. Egy ideig lefoglalt minket ez a vitás kérdés. Aztán a meseíró azt kérdezte:

– Hallottatok Bendit Pupkóról?

– Mi történt vele?

– Rákja van.

– Így hát az ő szerencséjének is befellegzett – jegyezte meg egyikünk. Ettük a rizspudingot, ittuk a kávé, és a kérdés, hogy a vers kiváló-e vagy értéktelen fércmű, elvesztette a jelentőségét. Valaki így szólt:

– Mi szép lassan eltűnünk, és utánunk nem jön senki. Húsz év múltán azt se tudják majd, hogy éltünk egyáltalán.

– És ha tudják, mit segít az rajtunk?

Nemsokára hazamentem a legénylakásomba. Íróasztalomon kéziratok zsúfolódtak, soha be nem fejezett novellák, regények. Mindent por borított. Hetenként egyszer járt hozzám egy néger takarítónő, de megütöttem neki, hogy a papírjaimhoz nyúljon. Amúgy is öreg volt és félig nyomorék. Gyakran, alighogy megjött, kifizettem aznapi bérét, és hazakuldtam, mert láttam, hogy nincs ereje a munkához. Félttem, hogy ott esik nekem össze, míg a lakásban dolgozik.

Ez alkalommal leheveredtem a díványra, hogy elolvassak egy levelet, melyet a dátum tanúsága szerint két éve kaptam. Akkor találtam, mikor a belső zsebemben kotorásztam. A feladó címe már olvashatatlan volt. Egyszer csak kopogtattak. Ajtót nyitottam, és amit láttam, fölért egy lázálommal. Az ajtó előtt egy kopott fekete ruhás nő állt, férfialapban és -cipőben, mindehhez fehér szakállt viselt. Botra támaszkodott. Rögtön ráismertem – ő volt Bendit Pupko felesége. Tartottam tőle, hogy kíváncsi szomszédaim megláthatják és kinevetik.

– Fáradjon be, Mrs. Pupko – invitáltam.

Csodálkozva nézett rám. Először a botját tette át a küszöbön. Férfiasan mély hangon szólalt meg:

- Nem működik a liftjük. Ötemeletnyi lépcsőt kellett megmásznom.
- Sajnálom. Ez egy régi ház. Foglaljon helyet.
- Rágyújthatok?
- Természetesen.

Elővett egy szivart, és rágyújtott. Talán mégis férfi, gondoltam. Bár nagy mellei voltak. Lehet, hogy hermafrodita, futott át az agyamon.

- A férjem nagyon beteg – kezdte.
- Hallottam róla. Igazán sajnálom.
- Maga felelős a betegségéért – mondta kemény hangon.
- Mit mond? – kérdeztem megborzongva.
- Tudom, mit beszélek. Valamikor azt mondta neki, hogy a világ minden pénzéért sem írna róla. Mindezt csak azért, hogy fontoskodjék. De van egy mondás, miszerint „a szellő elszáll, a szó megmarad”. Amit mondott, sokkal jobban bántotta őt, mint maga képzele. Mivel érdemelte ezt ki?

Az én férjem ritka tehetség. Gabriel Weitz zseniként emlegette. Bendit nagy véleményel van magáról. Amikor azt mondta neki, hogy sose fog írni róla, nagyon rosszul esett neki. Nem is tudja, mennyire megviselte. Viaszfehéren jött haza. Kérdeztem, mi baja. Először nem is akarta elmondani, de kiszedtem belőle. Talán nem hiszi el, de attól a naptól többé nem volt a régi. Még olyan betegen is tele volt vidámsággal. Tervei voltak a következő évekre. De attól a naptól kezdve nem fogott a kezébe tollat. Gyomorgörcsök kezdték kínozni...

- Mrs. Pupko – szakítottam félbe –, ez képtelenség.
- Isten a megmondhatója, hogy ez az igazság.
- Én nem vagyok kritikus. Gabriel Weitz egy egész könyvet írt róla.
- Kit érdekel Gabriel Weitz! Mindnyájan tudjuk, hogy csak egy száraz könyvmoly.

Csupa okoskodás, semmi érzelem. Annyit ért az irodalomhoz, mint tyúk az ábécéhez. Nehogy azt higgye, hogy Benditét bolonddá lehet tenni. Lehet, hogy onmagát becsapja, de tisztában van az igazsággal. Maga más. Magától minden egyes szót elolvas. Néha együtt olvassuk a műveit. Mindketten álmatlanságban szenvedünk. Éjjelente ébren fekszünk, és ha magáról esik szó, mindig azt mondja: „Egy zseni.”

Ki kellett volna állnia mellette. Ő sokkal érzékenyebb, mint gondolná. Az irodalom az élete. Bendit mellett éltem több mint negyven évig. Föl tudja fogni, mit jelent valakivel negyven évig együtt élni? Az utolsó sorig minden írását fölolvasta nekem. Ha valamilyen gondja volt, tőlem kért tanácsot.

Gyermekünk nincs, így az ő munkái lettek a mi gyermekeink. Maga soha senkivel nem osztott meg semmit, fogalma sincs az ilyesmiről. Szerelemről ír, de nem tudja, mi az. Már megbocsásson, de maga csak szenvedélyekről ír, nem igazi szerelemről, mely áldozatokat követel, és az évek múlásával érik teljessé. Ebben a tekintetben Bendit messze maga fölé nőtt. Van egy hamutartója?

Hamutartót hoztam, és a nő beleverte a szivar hamuját. Fölvonta bozontos szemöldökét, és láttam, hogy sötét szemét majdnem teljesen kitölti a pupilla. Az jutott eszembe, hogy a boszorkányok, akik szombat éjjelente seprűnyélen repültek a fekete misére, és később máglyán megégettettek, bizonyára így néztek ki.

– Mért bámul így? Igazi nő vagyok, nem férfi.

– És megkérdezhetem, hogy mért...

– Tudom, mit akar kérdezni. Akkor növesztettem a szakállt, amikor még egészen fiatal lány voltam. Talán nem hiszi el, de gyönyörű lány voltam. Próbáltam leborotválni, sőt még a gyökereket is kiegészíttem, de minél inkább borotváltam, annál gyorsabban nőtt. Nehogy azt higgye, hogy én vagyok az egyedüli. Nők ezrei hordanak szakállt. Bizony, nemcsak a férfiak kiváltsága.

Mikor Bendittel találkoztam, és megcsókolta az arcomat, fölkiáltott: „Zelda, neked nő a szakállad!” És különös elragadtatás lett rajta úrrá. Szerelmes volt a szakállamba. Hihetetlen? Én magam sem hittem, hogy igaz lehet. De ő nyíltan beszélt velem. Elmondta, hogy kész feleségül venni, de csak egy feltétellel – ha meghagyom a szakállamat. Nem volt könnyű dolog ilyesmit megígérni. Bolondnak hittem.

– Bizonyára homoszexuális hajlamai voltak – véltem.

– Tudtam, hogy ezt fogja mondani. Mindenki ezt mondta. Magától valami eredetibbet vártam. Bendit nem homoszexuális. Az embereknek vannak olyan dolgaik, amelyekre nincs magyarázat. Nem volt tőlem csekélység, hogy kötélnek álltam. Mert ez teljes magányosságot jelentett. Mikor az esküvőnk után anyám látogatóba jött hozzánk Odesszába, és meglátott szakállal, szabályszerűen elájult.

Úgy éltem, mint egy remete. De Bendit kívánsága fontosabb volt nekem minden kényelemnél. A szerelemnek ezt a fajtáját maga nem tudja értékelni. Itt Amerikában még teljesebb lett a magányom. Sokat mesélhetnék, de nem azért jöttem, hogy a szakállamat magyarázzam, hanem hogy figyelmeztessem, meg fogja ölni Bendit.

– Kérem, ne mondjon ilyeneket. Bendit a barátom.

– Nos, akkor a barátját öli meg.

Még elbeszélgettünk így egy ideig. Megígértem Mrs. Pupkónak, hogy írok a férjéről.

– Lehet, hogy megmenteni késő lesz már – mondta –, de szeretném, ha megszerezné neki azt az örömet, hogy láthat valami írást magától, ami róla szól.

– Megkérdezhetem, mért szivarozik?

– Nü, nem kell az embernek mindent tudnia – felelte.

Magamban Istenhez fohászkodtam, hogy egyik szomszéd se lássa, amikor a nő eltávozik a lakásomból, de ahogy ajtót nyitottam Mrs. Pupkónak, láttam, hogy a szomszéd lesben áll az előszobában. A lift még mindig nem működött, Mrs. Pupkónak gyalog kellett lemennie a lépcsőn. Visszakiáltott nekem:

– Legyen úriember, segítsen!

Megragadta a karomat, melle hozzáért a könyökömhöz. Valamilyen okból minden emeleten nyitva felejtettek minden ajtót, mikor lefelé lépegettünk. Hallottam, amint a gyerekek visítottak:

– Anyu, nézd! Egy szakállas nő!

Egy csaholó kutya rohant ki az egyik lakásból, és elkapta Mrs. Pupko ruháját, alig sikerült elkergetnem.

Aznap este nekiültem újraolvasni Pupko műveit. Néhány hét múlva írtam róla egy cikket, de a lap szerkesztője, ahová bekuldtam, addig halogatta a közlését, míg Bendit Pupko időközben meghalt. A levonatot még olvashatta, és az utolsó oldal szélére reszkető kézzel ezt írta: „Nem megmondtam?”

Egyszer az Automat kávéházban ültem a Hatodik Sugárúton, nem messze a könyvtártól, mikor nyílt az ajtó, és Mrs. Pupko jött be. Mankóval és bottal járt. Bár már két éve özvegy volt, még mindig szakállt viselt, hozzá férfikalapot és -cipőt. Egyenesen az asztalomhoz bicegett, és leült, mintha találkozója lett volna velem.

Az Automat összes vendége bámult, a szomszédjukra kacsintottak, nevettek. Megkérdeztem volna Mrs. Pupkótól: most, hogy a férje már nem él, mért tartotta meg a szakállát, de eszembe jutottak az ő szavai: „Nü, nem kell az embernek mindent tudnia.”

Orbán Ottó

IFJABB J. ALFRED PRUFROCK SZERELMES ÉNEKE

*Frédikém, nem túlzás ez?
(Id. J. A. Prufrock)*

Menjünk, bátyám, én itt, a kórházfolyosón, s te ott,
szeretve gyűlöl a Angliád fölött, a ködben –
előre hátráló, nagy költő, T. S. Eliot,
tömegmalomban löporrá őrlött egyén,
Amerika megsebzett őснаívja,
aki Mammon förtelmes pofájától visszadöbben,
s akit közönséges reakcióként átkoztak ki többen...

Menjünk; mintha valaki hívna
vagy elragadna minket, s mindkettőnket csikos rabruhánkban,
ahogy itt jártunk a világban –
kórházi pizsamámban én
s te bankárookra illő öltönyödben.